

Fördjupning Östtimor

Östtimor ligger i den indonesiska övärlden och dess territorium utgörs av den östra halvan av ön Timor, öarna Atuario och Jaco samt enklaven Oé-Cusse på den västra sidan av ön Timor. Havet som omger landet har rika fyndigheter av olja och naturgas, något som bidragit till att göra det lilla landet strategiskt intressant för internationella stormakter.

Redan år 1509 kom portugisiska handelsmän till området och en portugisisk bosättning etablerades. Även holländarna hade dock upptäckt ön Timor och efter nästan 200 år av sammanstötningar mellan de två konkurrerande kolonialmakterna enades man år 1859 i det så kallade Lissabonavtalet om att ön skulle delas upp i en östlig och en västlig del.

Holland, som även kontrollerade Indonesien, inkorporerade västra Timor i sitt kolonialvälde, medan Portugal fick behålla kontrollen över östra Timor. Gränsen är densamma än idag och den västra delen av ön är fortfarande en del av det numera självständiga Indonesien.

Portugiserna var relativt ointresserade av att utveckla Östtimor och efter 400 år av portugisiskt styre var kolonin en av de fattigaste, mest outvecklade platserna i världen. Analfabetismen var under 1960-talet så hög som 95-99 % och barnadödligheten var år 1975 nära 75 %, siffror som framstår som absurda i jämförelse med andra länder i regionen.

Östtimor styrdes under denna tid genom traditionella system där lokala hövdingar agerade som ombud i kontakterna med den avlägsna kolonialmakten. Detta till trots var majoriteten av den östtimorianska befolkningen relativt nöjd med att vara en portugisisk koloni.

Ett visst motstånd mot det portugisiska styret existerade dock, och under 1960- och 70-talen flydde en del östtimorianska frihetskämpar, bl.a. landets senare president José Ramos Horta, till andra portugisiska kolonier i Afrika där de upprättade ett ledarskap i exil. Det var emellertid inte den begränsade östtimorianska frihetsrörelsen som till slut blev avgörande för avkolonialiseringen av landet utan den politiska utvecklingen i Portugal. Den socialistiska regimen som tog makten i Portugal efter den portugisiska revolutionen 1974 medförde en ny syn på kolonialismen och man beslutade att avveckla samtliga av Portugals kolonier.

FRETILIN

Då det stod klart att självständigheten skulle bli ett faktum bildades det flera politiska partier i Östtimor. Det kommunistiska partiet FRETILIN (Frente Revolucionária da Timor-Leste Independente), som bestod av tidigare frihetskämpar, fick snabbt ett stort folkligt stöd.

Tanken på ett självständigt kommunistiskt Östtimor oroade dock grannlandet Indonesien. De indonesiska makthavarna fruktade inte bara kommunismens ökade inflytande i regionen utan var även oroade för att självständigheten skulle inspirera grupper i det etniskt splittrade Indonesien att vilja bryta sig loss. Indonesien erbjöd Östtimor att bli en del av Indonesien men detta var majoriteten av Östtimors befolkning inte intresserad av.

Indonesien gjorde emellertid klart att man inte tänkte acceptera ett nej och hotade att ta till våldsamma metoder. Portugal som inte ville bli inblandat i en konflikt drog sig inför detta hot ur Östtimor snabbare än planerat. Portugiserna lämnade ett land i kaos, långt ifrån redo för självständighet, och i maktvakuumet uppstod ett inbördeskrig mellan FRETILIN och två indonesienvänliga partier.

FRETILIN besegrade de andra två partierna och förklarade Östtimor självständigt den 28 november 1975. Indonesien accepterade dock inte Östtimors självständighetsförklaring och i december samma år invaderade indonesiska trupper landet och utnämnde Östtimor till Indonesiens 27:e provins.

Indonesisk ockupation och östtimorianskt motstånd

Indonesiens invasion blev början på 24 år av indonesiskt styre i Östtimor. Under den inledande invasionen dödades tusentals östtimorianer; brutalitet och död skulle komma att bli synonymt med det indonesiska styret. Nästan en tredjedel av Östtimors befolkning dog under denna period.

Somliga dog i regelrätta strider mellan de som var för respektive emot det indonesiska styret. Många civila blev även offer för massakrer, avrättningar eller tortyr. Det som dock skördade de allra flesta dödsoffren, trots det omfattande våldet, var svält. De indonesiska styrkorna använde sig av napalm samt andra kemiska vapen och resterna av dessa förgiftade vatten och mat. Vissa hävdar att detta inte var en oönskad bieffekt, utan att den framkallade svälten var en medveten strategi för att bryta ned det östtimorianska motståndet. Huruvida det var medvetet eller ej är svårt att slå fast, användandet av de kemiska stridsmedlen orsakade oavsett uppsåt ofattbara lidanden för den östtimorianska civilbefolkningen.

Indonesien tog över administrationen och uppmanade indoneser att flytta till Östtimor för att på alla sätt försvaga den inhemska kulturen. All form av motstånd mot det indonesiska styret förbjöds.

Trots Indonesiens militära och numerära överlägsenhet bjöd östtimorianerna på ett avsevärt motstånd men 1978 var FRETILIN och dess militära gren FALINTIL (Forças Armadas da Libertação Nacional de Timor-Leste) i princip militärt besegrade. Många av organisationens medlemmar fängslades eller flydde utomlands.

FRETILINS ledare José Xanana Gusmao arresterades 1992 av indonesisk militär och dömdes till livstids fängelse. Under 1980-talet formades dock flera andra mindre väpnade motståndsgrupper mot det indonesiska styret. Även dessa grupper har i efterhand anklagats för brutalitet mot civilbefolkningen.

Omvärldens agerande

Den indonesiska invasionen fördömdes av de flesta andra länder inklusive Sverige men fram till i slutet av 1980-talet var omvärldens konkreta stöd för Östtimor svagt. FN:s säkerhetsråd fördömde invasionen i en resolution år 1975 men i denna diskuterades aldrig alternativet sanktioner eller militära insatser mot Indonesien. FN fortsatte att formellt se Portugal som det land som kontrollerade området.

Vissa länder stödde däremot mer eller mindre öppet Indonesiens ockupering av Östtimor. Australien var visserligen det enda landet som formellt erkände Östtimor som en del av Indonesien men förutom Australiens stöd så bistod USA Indonesien både politiskt och militärt. Australien och USA stoppade vid flera tillfällen resolutioner i FN:s säkerhetsråd som fördömde Indonesiens handlande och båda länderna hjälpte till att utbilda indonesiska soldater.

Anledningen till stödet var det kalla krigets politiska maktspel och stormakternas strategiska intresse av att behålla goda relationer med Indonesien. Landet var ett av deras viktigaste samarbetsländer i kampen mot kommunismen som hade ett starkt fäste i Sydostasien.

Efter hand som uppgifter läckte ut om den grymma behandlingen av den östtimorianska civilbefolkningen började den forna kolonialmakten Portugal att politiskt stötta Östtimors frihetskamp. Den östtimorianska motståndsrörelsen sökte aktivt internationellt stöd och efter intensivt lobbyarbete från Portugal samt exil-timorianer gav FN:s säkerhetsråd generalsekreteraren i uppdrag att försöka hitta en lösning på konflikten. Detta var en viktig signal att frågan nu fanns på den internationella agendan.

Den främsta orsaken till att det med tiden blev lättare för omvärlden att reagera var det förändrade politiska klimatet efter kalla krigets slut 1989. Den politiska maktbalansen, kontrollerad av de två stormakterna USA och Sovjetunionen, hade under det kalla kriget gjort det i princip omöjligt för länder som stod på olika sidor att enas om att fördöma länders ageranden.

En bidragande faktor till att omvärldens ögon till sist öppnades för de grymheter som pågick i Östtimor var den s.k. Santa Cruz-massakern. Under en sorgemarsch utanför en kyrkogård i Östtimors huvudstad Dili den 12 november 1991 dödade cirka 300 civila timoreser av indonesisk militär. För första gången fanns utländska journalister och fotografer på plats; bilder och vittnesmål spreds över världen och tvingade regeringar runt om i världen att agera.

En tydlig symbol för omvärldens stöd till det östtimorianska folket var det Nobels fredspris som 1996 delades ut till de östtimorianska frihetsledarna biskop Carlos Ximenes Belo och José Ramos Horta. Belo var biskop i Dili och hade blivit talesperson för det östtimorianska folket då han med sin antivåldsretorik uppmärksammade det indonesiska styrets brutala metoder. Horta var en av de personerna i FRETILIN:s ledning som efter den indonesiska invasionen tvingats i exil. Han blev så småningom den östtimorianska exilregeringens FN-ambassadör och bidrog i denna position till att öka omvärldens medvetenhet om situationen i det drabbade Östtimor.

Trycket från omvärlden på Indonesien att förändra sin östtimorpolitik ökade successivt och förhandlingar hölls mellan Indonesien och Portugal utan att egentligen leda till något konkret. Det var först i samband med den allvarliga ekonomiska kris som drabbade världen och särskilt Asien i slutet av 1990-talet som Indonesiens hållning förändrades. Östtimorfrågan var då ett problem eftersom den största delen av världen var missnöjda med Indonesiens agerande. I takt med att finansiell hjälp erbjöds ställdes även krav på Indonesien, krav på att lösa konflikten i Östtimor på ett fredligt sätt.

Folkomröstning om självständighet

I början av 1999 tillkännagav den Indonesiske presidenten Habibie, till många förvåning, att Östtimors folk skulle få folkomrösta om de ville förbli en autonom provins i Indonesien eller om de ville ha självständighet. Efter förhandlingar mellan Indonesien och Portugal enades man om att FN skulle anordna folkomröstningen och FN-missionen UNAMET (United Nations Mission in East Timor) upprättades. 96,8 % av östtimorianerna registrerade sig för att rösta och av dessa var det en överväldigande majoritet, 78,5 % som röstade mot autonomialternativet och alltså för självständighet.

Tiden innan folkomröstningen präglades av sporadiska incidenter av våld då indonesienvänliga grupper attackerade självständighetsanhängare. Då resultatet tillkännagivits inledde dessa pro-indonesiska grupper våldsamma kampanjer för att hindra valresultatet från att omsättas i praktiken. Återigen fick östtimorianerna uppleva död och förstörelse då omkring 80 % av infrastrukturen förstördes, 95 % av skolorna brändes ner och stora delar av landet ödelades. Omkring en halv miljon människor tvingades på flykt. De indonesiska styrkorna och polisen lämnade omgående Östtimor.

Utländska organisationer, bland annat FN evakuerade sin personal och Östtimor befann sig på nytt i ett maktvakuum. Indonesien tvingades till sist

acceptera att en australiensisk-ledd internationell styrka skickades till Östtimor för att återupprätta ordningen. Efter det tog den nyupprättade FN-missionen UNAMET över kontrollen.

FN kontroll

FN behöll kontrollen i Östtimor i två och ett halvt år fram till självständigheten 2002. UNTAET var inte bara där i fredsbevarande syfte utan hade fullt ansvar för styret i Östtimor under övergångsperioden till ett självständigt och demokratiskt land. Mycket skulle organiseras. Det mest uppenbara, hur det framtida Östtimor skulle styras, reglerades med hjälp av en ny folkomröstning där en grupp som skulle skapa en konstitution valdes av folket.

Bland annat så skulle ett juridiskt system upprättas, en nationell valuta inrättas och ett skattesystem samt en budget för det fattiga och krisdrabbade nya landet skapas. Humanitär hjälp delades ut till det nödlidande östtimorianska folket och en stor operation genomfördes för att återföra de många flyktingarna som tagit sig till olika platser i regionen till Östtimor.

Självständighet 2002

Den 20 maj 2002 blev så Östtimor formellt en självständig stat. Presidentval hölls i april där den tidigare ledaren för FRETILIN, José Xanana Gusmao, frigiven ur indonesiskt fängelse 1999 och nu politiskt obunden, valdes till landets förste president. FRETILIN var numera socialdemokratiskt och en stor del av dess ledning valdes in i den nya regeringen.

Även efter självständigheten behöll FN en viktig roll i landet under den nya missionen UNMISSET (United Nations Mission of Support to East Timor). FN:s fredsbevarande styrkor fanns kvar i Östtimor fram till maj 2005 då FN-insatsen omvandlades till en politisk mission under namnet UNOTIL (United Nations Office in East Timor), med en enbart rådgivande funktion.

Östtimor upprättade en sannings- och försoningskommission som samlade in tusentals vittnesmål om de brott mot mänskliga rättigheter som ägt rum i Östtimor mellan 1975 och 1999. Resultatet av kommissionens arbete visade att minst 100 000 östtimorianer dog på grund av den indonesiska ockupationen, av direkt eller indirekt våld (som svält, sjukdomar o.s.v.). Kommissionen redogjorde även för de brott mot mänskliga rättigheter som begåtts av FRETILIN.

Rättsliga påföljder

För att bearbeta de brott mot mänskliga rättigheter som begåtts sedan 1999 inrättades en östtimoriansk FN-ledd domstol, "Enheten för allvarliga brott". Dess uppgift var att undersöka brotten samt ställa de ansvariga inför rätta. Åtalspunkterna inkluderade exempelvis folkmord, brott mot mänskligheten, mord, våldtäkt och tortyr. Arbetet pågick mellan 1999 och 2005 och 84 personer befanns skyldiga medan tre personer friades.

Då domstolens arbete lades ner återstod ytterligare hundratals personer som man hade planerat åtala. Dessa fall överlämnades till det östtimorienska rättsväsendet men det stod snart klart att ytterligare assistans behövdes för att det unga rättsväsendet skulle klara av att genomföra processerna.

De östtimorienska och indonesiska regeringarna vägrade systematiskt att delta i arbetet vid den FN-ledda domstolen "Enheten för allvarliga brott" eftersom man hävdade att detta riskerade att skada relationen mellan de två länderna. De skapade istället Vänskaps- och sanningskommissionen med syftet att gemensamt göra en analys av händelserna 1999.

Kommissionen bestod av experter från båda länderna och arbetade oberoende av de östtimorienska och indonesiska regeringarna. Denna kommission hade ingen juridisk funktion och FN har anklagat länderna för att till varje pris försöka undvika en FN-tribunal. Den slutgiltiga rapporten från kommissionen kom 2008 och slog fast att Indonesien bar skulden för de brott som begicks. Man uppmanade Indonesiens regering att offentligt be om ursäkt och landets dåvarande president Susilo beklagade det som inträffat men någon offentlig ursäkt har inte framförts.

Det fria Östtimor

Trots att östtimorianerna nu var fria var det fattiga landet fortfarande totalt beroende av hjälp från omvärlden. Inkomsterna från oljan i havet utanför landets kust uppgick inte till vad man hade räknat med och arbetslösheten i landet var hög. Till råga på detta hade en stor del av landet förstörts under tiden efter valet. Folkets missnöje med situationen och med landets regering växte och i denna pressade situation uppstod även allvarliga splittringar inom den grupp som styrde landet.

Regeringen dominerades av tidigare FRETILIN-medlemmar och en annan grupp var tidigare FRETILIN-medlemmar som nu lämnat partiet och blivit politiskt obundna. En grupp som hade särskilt svårt att anpassa sig till livet i det nya, fria Östtimor var tidigare gerillasoldater som tyckte att deras insatser under frihetskampen underskattades. Många av dem hade svårt att få arbete och då enbart en tredjedel av den nya armén bestod av tidigare gerillasoldater tolkades detta som diskriminering.

Oroligheter 2006

I januari 2006 lämnade tidigare FRETILIN-soldater som nu var anställda inom militären in en protest till regeringen mot vad de menade var diskriminering inom försvaret. De krävde bättre arbetsvillkor generellt men framförallt hävdade de att personer från de västliga delarna av landet diskriminerades. Nästan 600 soldater blev avskedade p.g.a. protesten och anklagelserna om diskriminering gav upphov till splittringar inom polis och militär. Dessa motsättningar överfördes till resten av befolkningen som tog ställning för de tidigare FRETILIN-medlemmarna eller för regeringssidan.

I april urartade situationen då polisen besköt demonstranter och flera personer dödades. Stora gäng drev runt i Dili och brände och plundrade och oroligheterna gav upphov till en ny flyktingström. De tidigare gerillasoldaterna hotade med inbördeskrig om inte premiärminister Alkatiri avgick, vilket han då tvingades göra. Ny premiärminister blev den tidigare FRETILIN-medlemmen utrikes- och försvarsministern José Ramos Horta som nu, liksom president Xanana Gusmao, var politiskt obunden.

På regeringens önskemål sände flera länder, bl.a. Portugal och Australien, åter trupper och polis till Östtimor för att hjälpa till att återfå kontrollen över situationen. Rebellernas ledare Alfredo Reinado greps och fängslades men lyckade efter några månader fly och gömde sig därefter uppe i bergen med sina män. FN:s säkerhetsråd beslutade om en ny insats, UNMIT (United Nations Integrated Mission in East Timor), som bestod av över 1600 poliser. Situationen lugnade efter en tid ner sig men grupper av rebeller uppe i bergen fortsatte att genomföra sporadiska våldsdåd under ledning av Alfredo Reinado. De utländska trupperna stannade i landet.

Fria val

I maj 2007 hölls de första fria valen i det självständiga Östtimor (valen i april 2002 hölls innan självständigheten) under överseende av ett stort antal utländska valobservatörer. Valen gick relativt lugnt till även om vissa rapporter om valfusk förekom. Till ny president valdes José Ramos Horta och han utnämnde den tidigare presidenten Xanana Gusmao till premiärminister. Gusmao skulle leda en koalitionsregering där bl. a. hans eget parti CNRT (National Congress for the Reconstruction of East Timor) ingick. FRETILIN gick kraftigt tillbaka i popularitet även om det fortfarande var det största partiet.

Det faktum att Horta utsåg den tidigare presidenten Xanana Gusmao till sin premiärminister, och att de två med andra ord bytte position, gillades inte av FRETILINs anhängare och ledde till nya upplöpp. Den 10 februari 2008 blev president Horta attackerad och svårt skottskadad utanför sitt hem.

Några timmar senare attackerades även premiärministern som dock undkom attentatet oskadd. Det var grupper av tidigare gerillasoldater, sedan 2006 gömda uppe i bergen, som genomförde attackerna, och i striden utanför Hortas hus skadades rebelledaren Alfredo Reinado som senare avled.

Undantagstillstånd infördes och Australien förstärkte sin truppenärvaro. En jakt på rebellerna inleddes och efter en tid kapitulerade Reinados närmaste män.

Framtiden

Östtimor firade i maj 2010 åttaårsdagen av självständighet, på samma platser som tidigare varit skådeplatser för våldsamheter och konflikt firades Östtimors självständighet under festivalliknande former. Framtiden för Östtimor, åtta år efter det att landet blivit självständigt från Indonesien är relativt ljus. President Ramos Horta beskrev läget i början av 2010 som positivt och påvisade en ökning av BNP med över tio procent under 2009.

Men trots positiv utveckling är Östtimor fortfarande ett land i stort behov av stöd och upprustning, de allra flesta vägar i landet är i dåligt skick och skillnaderna mellan stad och landsbygd är stora. Förutom den dåliga infrastrukturen är arbetslösheten stor, över 40 %, och de som arbetar har en genomsnittlig månadsinkomst på \$27, det vill säga mindre än en dollar om dagen. För att komma till rätta med dessa ekonomiska och strukturella problem har riktade insatser genomförts, bland annat har ett projekt för att förse avlägsna byar med el inletts, istället för att byborna är tvungna att köpa diesel och använda generatorer för att hålla sig med el har regeringen investerat i solkraft för dessa byar.

Denna typ av satsning, som kommer från den, i folkmun kallade, nya generationens politiker syftar till att hjälpa byborna få bättre möjligheter till försörjning så att Östtimor på lång sikt kan avancera från sin föga smickrande position som ett av världens fattigaste och minst utvecklade länder.

En viktig aspekt i strävan efter att förbättra ekonomin i Östtimor är att variera ekonomin, i dag domineras intäkterna av naturtillgångar såsom olja och naturgas, samt av lån och bistånd från olika organisationer och nationer. En av de investeringar som anses vara av vikt är anläggandet av en fungerande hamn, för att möjliggöra ökad handel, och ökad turism. Dessa frågor var centrala för valet 2012. Detta val förutspåddes bli något av en brytpunkt, och markera ett generationsskifte i östtimoriansk politik. Segern togs hem av den oberoende kandidaten José Vasconcelos, en tidigare försvarschef mer känd under sitt alias "Taur Matan Ruak" (Två skarpa ögon). Han svors in på tioårsdagen för Östtimors självständighet.

Texten är producerad av Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala universitet.